

صحیح بخاری، به روایتی دیگر

احادیث شاگردان امام ابوحنیفه رحمۃ اللہ علیہ و روایات علمای احناف،
در صحیح بخاری

مؤلف:

محمد مفیض الرحمن بن احمد حسین شاتغامی

مترجم:

فیض محمد بلوچ

عنوان کتاب:	صحيح بخارى به روايتى ديگر
عنوان اصلى:	الوردة الحاضرة في أحاديث تلاميذ الإمام الأعظم وأحاديث العلماء الأحناف في الجامع الصحيح للإمام البخاري
مؤلف:	محمد مفيض الرحمن بن احمد حسين شاتغامى
مترجم:	فيض محمد بلوچ
موضوع:	تاريخ و اصول علم حديث و رجال
نوبت انتشار:	اول (ديجيتال)
تاريخ انتشار:	ارديبهشت (ثور) ۱۳۹۵ شمسی، شعبان ۱۴۳۷ هجرى
منبع:	انتشارات خواجه عبدالله انصارى - سال ۹۲

این کتاب از سایت کتابخانه عقیده داندلود شده است.

www.aqeedeh.com

book@aqeedeh.com

ایمیل:

سایت های مجموعه موحدین

www.aqeedeh.com

www.mowahedin.com

www.islamtxt.com

www.videofarsi.com

www.shabnam.cc

www.zekr.tv

www.sadaislam.com

www.mowahed.com

contact@mowahedin.com

تقدیم به:

جایگاه و پایگاهی که در آغوش و دامن علمی آن، رشد و نمو نمودم و شکوفا و بالنده شدم و در محیط آموزشی پرورشی آن و در پرتو رهنمودها و آموزه‌ها و راهنمایی‌ها و سفارش‌های علما و صاحب نظران نابغه‌ی آن و توجه و عنایت اساتید بزرگ آن، پرورش یافتم و بدینجا رسیدم؛ به دانشگاه محبوبم: «جامعة العلوم الاسلامیة، علامه بنوری، تاؤن کراچی، پاکستان»؛ دانشگاهی که به دست بنیان گذارش، دانشمند بزرگوار و محدث روزگار خویش، شیخ محمد یوسف بنوری رحمته اللہ علیہ تأسیس یافت و بنیان گذارده شد؛ و دانشگاهی که در پرتو حمایت و پشتیبانی آن، خداوند بلند مرتبه، تکمیل این کتاب را برایم، فراهم و مهیا کرد.

محمد مفیض الرحمن

بسم الله الرحمن الرحيم

فهرست مطالب

فهرست مطالب	أ
تقریظ به قلم	۱
تقریظ به قلم	۳
پیشگفتار مترجم	۵
توضیحی درباره‌ی اصحاب حدیث و اصحاب رأی:	۵
کوفه و علم حدیث:	۹
امام اعظم رحمته و علم حدیث:	۱۱
تابعی بودن امام ابوحنیفه رحمته :	۱۳
اساتید بزرگ امام ابوحنیفه رحمته :	۱۵
شاگردان برجسته امام ابوحنیفه رحمته :	۱۶
کتاب الآثار:	۱۸
راویان مشهور کتاب الآثار:	۱۸
جایگاه حدیث و قیاس نزد امام ابوحنیفه رحمته :	۳۶
بررسی دیدگاه کلی امام ابوحنیفه رحمته در مورد حدیث:	۳۶
جایگاه خبر آحاد نزد امام ابوحنیفه رحمته :	۳۸
ترجیح حدیث بر قیاس نزد امام ابوحنیفه رحمته :	۳۹
بررسی مصداقی جایگاه حدیث نزد امام ابوحنیفه رحمته :	۴۳
پاسخ به شبهات به روایت وهبی سلیمان غاوجی:	۴۵
اسباب و عوامل انتقاد برخی از علماء از امام ابوحنیفه:	۹۰
محمد بن اسماعیل بخاری و کتاب الصحيح:	۱۰۶
بخاری در یک نگاه:	۱۰۶

آثار و تالیفات بخاری:	۱۰۷
بررسی کتاب صحیح بخاری:	۱۰۷
انگیزه‌ی تألیف کتاب:	۱۰۸
شرط بخاری در کتاب صحیح:	۱۰۹
تعداد روایات صحیح بخاری:	۱۱۰
کیفیت تدوین صحیح بخاری:	۱۱۱
شروح، تعلیقات، مختصرات و... صحیح بخاری	۱۱۳
مقدمه‌ی مؤلف	۱۱۷
بیوگرافی امام اعظم ابوحنیفه رحمته :	۱۱۹
جایگاه کوفه در بین شهرهای اسلامی	۱۲۰
اساتید امام ابوحنیفه رحمته	۱۲۶
رشد علمی امام ابوحنیفه رحمته :	۱۳۰
در محضر حماد و رعایت ادب با استاد:	۱۳۵
استادان امام ابوحنیفه رحمته	۱۳۷
ویژگی و امتیاز امام ابوحنیفه رحمته :	۱۴۰
امامت و پیشوایی امام ابوحنیفه رحمته در حدیث	۱۴۵
جایگاه امام ابوحنیفه رحمته در حدیث	۱۴۶
امام ابوحنیفه رحمته ؛ یکی از حافظان حدیث	۱۴۹
حدیث و نوشته‌های امام ابوحنیفه رحمته در زمینه‌ی علم حدیث	۱۵۲
مهارت امام ابوحنیفه رحمته در حدیث:	۱۵۶
نمونه‌ای از درک و فهم عمیق امام ابوحنیفه رحمته از حدیث:	۱۵۸
سخنان بزرگانِ محدثین درباره‌ی امام ابوحنیفه رحمته :	۱۶۱
اصول و قواعد امام ابوحنیفه رحمته در عمل به نصوص:	۱۶۴
سخنانِ پیشوایان و بزرگانِ محدّثان، درباره‌ی مؤثّق بودن امام ابوحنیفه رحمته	۱۸۰
جایگاه و مقام والای امام ابوحنیفه رحمته در فقه	۱۸۴
تصانیف امام ابوحنیفه رحمته و مسانید ایشان	۱۸۶

- ۱۹۲ مسانید امام ابوحنیفه رحمته:
 ۱۹۹ شاگردان بزرگ امام ابوحنیفه رحمته:
 ۲۰۲ علّت تألیف کتاب:
- ۱- ابراهیم بن سعد بن ابراهیم [متوفّای ۱۸۳ یا ۱۸۴ هـ . ق] ۲۰۷
 ۲- ابراهیم بن طهمان حنفی رحمته [متوفّای ۱۶۸ هـ . ق] ۲۱۳
 ۳- ابراهیم بن محمد فزاری، ابواسحاق رحمته [متوفّای ۱۸۵ یا ۱۸۶ هـ . ق] .. ۲۱۹
 ۴- أسباط بن محمد قُرشى رحمته [متوفّای ۲۰۰ هـ . ق] ۲۲۴
 ۵- اسحاق بن ابراهیم حنفی؛ معروف به «ابن راهویه» رحمته [متوفّای ۲۳۸ هـ . ق] ۲۲۸
 ۶- اسحاق بن یوسف اَزْرَق حنفی رحمته [متوفّای ۱۹۵ هـ . ق] ۲۳۶
 ۷- اسرائیل بن یونس سبّعی کوفی حنفی رحمته [متوفّای ۱۶۲ هـ . ق] ۲۴۲
 ۸- اسماعیل بن اَبان وَرّاق اَزْدی رحمته [متوفّای ۲۱۶ هـ . ق] ۲۴۹
 ۹- اسماعیل بن ابی خالد اَحْمَسی رحمته [متوفّای ۱۴۵ هـ . ق] ۲۵۴
 ۱۰- ایّوب بن ابی تمیمه سَخْتِیانی رحمته [متوفّای ۱۳۱ هـ . ق] ۲۵۹
 ۱۱- بِشْر بن مُفَضَّل رحمته [متوفّای ۱۸۶ یا ۱۸۷ هـ . ق] ۲۶۶
 ۱۲- جریر بن حازم اَزْدی بصری رحمته [متوفّای ۱۷۰ هـ . ق] ۲۷۱
 ۱۳- جریر بن عبد الحمید (بن قُرْط ضَبّی) حنفی رحمته [متوفّای ۱۸۸ هـ . ق] ۲۷۸
 ۱۴- جعفر بن عَوْن بن جعفر بن عمرو بن حُرَیْث مَخْزومی کوفی رحمته [متوفّای ۲۰۶ هـ . ق] ۲۸۶
 ۱۵- حاتم بن اسماعیل کوفی مدنی، ابواسماعیل حارثی رحمته [متوفّای ۱۸۶ هـ . ق] ۲۹۱

- ۱۶- حسين بن ابراهيم رحمه الله؛ مُلقَّب به «إشكاب حنفى» [متوفى ۲۱۶ هـ . ق] ۲۹۶
- ۱۷- حسين بن على (بن وليد) جُعى كوفى رحمه الله [متوفى ۲۰۳ هـ . ق] ۲۹۹
- ۱۸- حفص بن غياث حنفى رحمه الله [متوفى ۱۹۴ هـ . ق] ۳۰۴
- ۱۹- حماد بن أسامة (بن زيد قرشى)، ابواسامة (كوفى) رحمه الله [متوفى ۲۰۱ هـ . ق] ۳۱۲
- ۲۰- حماد بن زيد بن درهم (أزدي جهضمي) حنفى رحمه الله [متوفى ۱۷۹ هـ . ق] ۳۱۸
- ۲۱- حماد بن سلمة بن دينار حنفى رحمه الله [متوفى ۱۶۷ هـ . ق] ۳۲۶
- ۲۲- حنظلة بن ابى سفيان بن عبدالرحمن جُمحى رحمه الله [متوفى ۱۵۱ هـ . ق] ۳۳۱
- ۲۳- خالد بن عبدالله طحان واسطى رحمه الله [متوفى ۱۷۹ هـ . ق] ۳۳۵
- ۲۴- خلاد بن يحيى بن صفوان سلمى كوفى رحمه الله [متوفى ۲۱۳ هـ . ق] ۳۴۰
- ۲۵- داود بن رشيد خوارزمى حنفى رحمه الله [متوفى ۲۳۹ هـ . ق] ۳۴۵
- ۲۶- داود بن عبدالرحمن عطار عدى، ابوسليمان مكى رحمه الله [متوفى ۱۷۴ هـ . ق] ۳۴۹
- ۲۷- روح بن عبادة رحمه الله [متوفى ۲۰۵ هـ . ق] ۳۵۲
- ۲۸- زائدة بن قدامة حنفى رحمه الله [متوفى ۱۶۱ هـ . ق] ۳۵۷
- ۲۹- زكريا بن ابى زائدة حنفى رحمه الله [متوفى ۱۴۸ يا ۱۴۹ هـ . ق] ۳۶۳
- ۳۰- زهير بن معاوية حنفى رحمه الله [متوفى ۱۷۳ هـ . ق] ۳۶۹
- ۳۱- سعيد بن ابو عروبة؛ مهران رحمه الله [متوفى ۱۵۶ هـ . ق] ۳۷۶

- ۳۲- سفیان (بن سعید بن مسروق) ثوری حنفی رحمته [متوفای ۱۶۱ هـ . ق] ۳۸۲
- ۳۳- سفیان بن عیینة حنفی رحمته [متوفای ۱۹۸ هـ . ق] ۳۹۵
- ۳۴- ابوالأحوص، سلام بن سلیم حنفی کوفی رحمته [متوفای ۱۷۹ هـ . ق] ... ۴۰۲
- ۳۵- سلام بن ابی مطیع خُزاعی بصری رحمته [متوفای ۱۶۴ هـ . ق] ۴۰۷
- ۳۶- سلیمان بن حیّان ازدی کوفی حنفی رحمته [متوفای ۱۹۰ هـ . ق] ۴۱۱
- ۳۷- سلیمان بن طرخان تیمی رحمته [متوفای ۱۴۳ هـ . ق] ۴۱۷
- ۳۸- سلیمان بن فیروز، ابواسحاق شیبانی رحمته [متوفای ۱۳۸ هـ . ق] ۴۲۲
- ۳۹- شَبَابَة بن سَوَّار فزاری رحمته [متوفای ۲۵۴ یا ۲۵۵ هـ . ق] ۴۲۷
- ۴۰- شعبة بن حجاج بن وُرد، ابوبسطام ازدی حنفی رحمته [متوفای ۱۶۰ هـ . ق] ۴۳۱
- ۴۱- شیبان بن عبدالرحمن، ابومعاویة نحوی رحمته [متوفای ۱۶۴ هـ . ق] ۴۳۸
- ۴۲- ضحاک بن مَخْلَد (بن ضحاک بن مُسلم بن ضحاک شیبانی)، ابوعاصم نبیل حنفی رحمته [متوفای ۲۱۲ هـ . ق] ۴۴۳
- ۴۳- طلق بن غَنَام بن معاویة کوفی رحمته [متوفای ۲۱۱ هـ . ق] ۴۵۲
- ۴۴- عَبَّاد بن عَبَّاد بن حبیب رحمته [متوفای ۱۸۱ هـ . ق] ۴۵۶
- ۴۵- عَبَّاد بن عَوَّام کلابی واسطی رحمته [متوفای ۱۸۵ هـ . ق] ۴۶۰
- ۴۶- عبدالحمید بن عبدالرحمن، ابویحیی حِمّانی حنفی رحمته [متوفای ۲۰۲ هـ . ق] ۴۶۵
- ۴۷- عبدالرحمن بن مَهْدی رحمته [متوفای ۱۹۸ هـ . ق] ۴۶۸
- ۴۸- عبدالرزاق بن هَمَّام رحمته، راوی امام ابوحنیفه رحمته [متوفای ۲۱۱ هـ . ق] ۴۷۴

- ۴۹- عبدالعزیز بن ابوحازم رحمته [متوفای ۱۸۴ هـ . ق] ۴۸۳
- ۵۰- عبدالعزیز بن (عبدالله بن) ابی سلمة ماجشون رحمته [متوفای ۱۶۴ هـ . ق] ۴۸۸
- ۵۱- عبدالله بن ادريس بن یزید (بن عبدالرحمن بن اسود اودی زعافری) حنفی رحمته [متوفای ۱۹۲ هـ . ق] ۴۹۳
- ۵۲- عبدالله بن داود خُزیمی حنفی رحمته [متوفای ۲۱۳ هـ . ق] ۵۰۰
- ۵۳- عبدالله بن عون بن اُزطبان مُزنی بصری رحمته [متوفای ۱۵۱ هـ . ق] ... ۵۰۶
- ۵۴- عبدالله بن مبارک حنفی رحمته [متوفای ۱۸۱ هـ . ق] ۵۱۲
- ۵۵- عبدالله بن نُمیر حنفی رحمته [متوفای ۱۹۹ هـ . ق] ۵۲۴
- ۵۶- عبدالله بن یزید مقرئ رحمته؛ راوی امام اعظم ابوحنیفه رحمته [متوفای ۲۱۳ هـ . ق] ۵۳۰
- ۵۷- عبدالملک بن عبدالعزیز بن جُریج رحمته [متوفای ۱۵۰ هـ . ق] ۵۳۷
- ۵۸- عبدالواحد بن زیاد رحمته [متوفای ۱۸۶ هـ . ق] ۵۴۳
- ۵۹- عبدالوارث بن سعید حنفی رحمته [متوفای ۱۸۰ هـ . ق] ۵۴۹
- ۶۰- عبدة بن سلیمان کلابی رحمته [متوفای ۱۸۷ هـ . ق یا ۱۸۸ هـ . ق] ۵۵۵
- ۶۱- عبیدالله بن عُمَر [بن حفص بن عاصم بن عمر بن الخطاب عَدوی] عُمَری رحمته [متوفای ۱۴۷ هـ . ق] ۵۶۰
- ۶۲- عبیدالله بن موسی عَبسی رحمته [متوفای ۲۱۳ هـ . ق] ۵۶۶
- ۶۳- عَبیدة بن حُمید صَبّی رحمته [متوفای ۱۹۰ هـ . ق] ۵۷۳
- ۶۴- علی بن جَعْد جَوهری حنفی رحمته [متوفای ۲۳۰ هـ . ق] ۵۷۷
- ۶۵- علی بن مُسهر حنفی رحمته [متوفای ۱۸۹ هـ . ق] ۵۸۴

- ۶۶- عمر بن حفص بن غیاث حنفی رحمته [متوفای ۲۲۲ هـ . ق] ۵۸۹
- ۶۷- عمرو بن دینار رحمته [متوفای ۱۲۶ هـ . ق] ۵۹۵
- ۶۸- عیسی بن یونس حنفی کوفی رحمته [متوفای ۱۸۷ هـ . ق] ۶۰۰
- ۶۹- فضل بن دُکین، ابونعیم (عمرو بن حمّاد بن زُهیر بن درهم تیمی) رحمته
[متوفای ۲۱۹ هـ . ق] ۶۰۶
- ۷۰- فضل بن موسی سینانی حنفی رحمته [متوفای ۱۹۲ هـ . ق] ۶۱۳
- ۷۱- فضیل بن سلیمان نُمیری رحمته [متوفای ۱۸۶ هـ . ق] ۶۱۹
- ۷۲- فضیل بن عیاض حنفی رحمته [متوفای ۱۸۷ هـ . ق] ۶۲۳
- ۷۳- فضیل بن غَزوان (بن جریر ضَبّی) رحمته [متوفای ۱۴۰ هـ . ق] ۶۲۹
- ۷۴- قاسم بن مالک مُزنی، ابوجعفر کوفی رحمته [متوفای ۱۹۰ هـ . ق] ۶۳۳
- ۷۵- قبیصة بن عقبة بن محمد رحمته [متوفای ۲۱۵ هـ . ق] ۶۳۶
- ۷۶- لیث بن سعد حنفی رحمته؛ امام اهل مصر در فقه و حدیث [متوفای
۱۷۵ هـ . ق] ۶۴۱
- ۷۷- مالک بن مِغُول حنفی رحمته [متوفای ۱۵۹ هـ . ق] ۶۴۹
- ۷۸- محمد بن بِشَر (بن فُرافِصة بن مُختار) عبدی کوفی رحمته [متوفای
۲۰۳ هـ . ق] ۶۵۴
- ۷۹- محمد بن حسن بن عمران مُزنی واسطی رحمته [متوفای ۲۲۲ هـ . ق] ۶۵۸..
- ۸۰- محمد بن خازم، ابومعاویة کوفی رحمته [متوفای ۱۹۵ هـ . ق] ۶۶۱
- ۸۱- محمد بن سابق تمیمی بغدادی رحمته [متوفای ۲۱۳ هـ . ق] ۶۶۷
- ۸۲- محمد بن سلام بَیْکُنْدی رحمته [متوفای ۲۲۵ هـ . ق] ۶۷۲

- ۸۳- محمد بن عبدالله بن مُثَنَّى أَوْسِي رحمته [متوفای ۲۱۵ هـ . ق.] ۶۷۷
- ۸۴- محمد بن ابراهيم بن أبى عدى بصرى رحمته [متوفای ۱۹۴ هـ . ق.] ۶۸۶
- ۸۵- محمد بن فضيل بن غزوان حنفى رحمته [متوفای ۱۹۵ هـ . ق.] ۶۹۱
- ۸۶- محمد بن ميمون مَروزی، ابوحمزة سُكرى حنفى رحمته [متوفای ۱۶۷ یا ۱۶۸ هـ . ق.] ۶۹۷
- ۸۷- مَخْلَد بن يزيد حَرَانى رحمته [متوفای ۱۹۳ هـ . ق.] ۷۰۳
- ۸۸- مروان بن معاوية فزاری رحمته [متوفای ۱۹۳ هـ . ق.] ۷۰۷
- ۸۹- مِسْعَر بن کدام حنفى رحمته [متوفای ۱۵۳ یا ۱۵۵ هـ . ق.] ۷۱۳
- ۹۰- مُعافى بن عمران مَوْصِلَى رحمته [متوفای ۱۸۵ هـ . ق.] ۷۲۲
- ۹۱- مُعَلَّى بن منصور رازى حنفى رحمته [متوفای ۲۱۱ هـ . ق.] ۷۲۶
- ۹۲- مَعمر بن راشد رحمته [متوفای ۱۵۳ هـ . ق.] ۷۳۱
- ۹۳- مُغيرة بن مِقْسَم حنفى رحمته [متوفای ۱۳۶ هـ . ق.] ۷۳۸
- ۹۴- مَكِّي بن ابراهيم حنفى رحمته [متوفای ۲۱۵ هـ . ق.] ۷۴۵
- ۹۵- نَضْر بن شُميل رحمته [متوفای ۲۰۳ هـ . ق.] ۷۵۸
- ۹۶- نُعيم بن حمّاد حنفى رحمته [متوفای ۲۲۸ هـ . ق.] ۷۶۴
- ۹۷- وَضّاح بن عبدالله يَشْكُرَى، ابوَعَوانة واسطى بَزّاز رحمته [متوفای ۱۷۶ هـ . ق.] ۷۶۸
- ۹۸- وكيع بن جَرّاح حنفى رحمته [متوفای ۱۹۶ هـ . ق.] ۷۷۳
- ۹۹- وليد بن مُسلم قُرَشى دمشقى رحمته [متوفای ۱۹۴ هـ . ق.] ۷۸۳
- ۱۰۰- وَهْبُ بن جَرير رحمته [متوفای ۲۰۶ هـ . ق.] ۷۸۸

۱۰۱- وُهیِب بن خالد رحمته [متوفای ۱۶۵ هـ . ق]	۷۹۲.....
۱۰۲- هاشم بن قاسم، ابوالنضر لیثی رحمته [متوفای ۲۰۷ هـ . ق]	۷۹۸.....
۱۰۳- هشام بن یوسف صنعانی رحمته [متوفای ۱۹۷ هـ . ق]	۸۰۲.....
۱۰۴- هُشیم بن بشیر واسطی رحمته [متوفای ۱۸۳ هـ . ق]	۸۰۸.....
۱۰۵- یحیی بن آدم کوفی رحمته [متوفای ۲۰۳ هـ . ق]	۸۱۵.....
۱۰۶- یحیی بن ایوب غافقی رحمته [متوفای ۱۶۸ هـ . ق]	۸۲۰.....
۱۰۷- یحیی بن زکریا بن ابی زائدة حنفی رحمته [متوفای ۱۸۲ هـ . ق]	۸۲۵.....
۱۰۸- یحیی بن سعید قطّان حنفی رحمته [متوفای ۱۹۸ هـ . ق]	۸۳۲.....
۱۰۹- یحیی بن سلیمان جُغفی کوفی رحمته [متوفای ۲۳۷ هـ . ق]	۸۴۰.....
۱۱۰- یحیی بن صالح حنفی رحمته [متوفای ۲۲۲ هـ . ق]	۸۴۵.....
۱۱۱- یحیی بن مَعین حنفی رحمته [متوفای ۲۳۳ هـ . ق]	۸۵۱.....
۱۱۲- یزید بن زُرّیع رحمته [متوفای ۱۸۲ هـ . ق]	۸۵۶.....
۱۱۳- یزید بن هارون واسطی حنفی رحمته [متوفای ۲۰۶ هـ . ق]	۸۶۲.....
۱۱۴- یوسف بن بُهلُول حنفی رحمته [متوفای ۲۱۸ هـ . ق]	۸۷۰.....
۱۱۵- یونس بن یزید اَیلی رحمته [متوفای ۱۵۲ هـ . ق]	۸۷۴.....
منابع مؤلف.....	۸۷۹.....
کتابنامه‌ی مترجم.....	۸۸۴.....

تقریظ به قلم

جناب استاد، دانشمند والا مقام و محقق بزرگ، دکتر بشّار بن عواد بن معروف بغدادی اعظمی (حفظه الله تعالی)؛ نویسنده‌ی بسیاری از کتاب‌ها و رئیس سابق دانشگاه اسلامی بغداد.

به نام خداوند بخشاینده‌ی مهربان

الحمد لله ربّ العالمین؛ والصلوة والسلام علی سیدنا محمد ﷺ وعلی آله الطیبین الطاهرین وصحابته اجمعین؛ ومن تبعهم باحسان الی یوم الدین. امّا بعد؛

از کار تحقیقی و پژوهشی دانشمند بزرگوار، محمد مفیض الرحمن، پسر احمد حسین - یکی از فارغ التحصیلان دانشگاه «دارالعلوم دیوبند» هندوستان و یکی از متخصصان بخش تخصص در فقه اسلامی «جامعة العلوم الاسلامیة، علامّة بنوری»، تاؤن کراچی پاکستان - موسوم به «أساء الرواة عن الامام الاعظم واسماء العلماء الاحناف فی الجامع الصحیح للامام البخاری»^۱، اطلاع حاصل کردم؛ و آن را کتابی یافتیم که به تمام و کمال و به زیبایی هر چه تمام، بدین موضوع پرداخته و در این راستا، زحمات و مساعی فراوانی را به جان و دل خریده و بیوگرافی و زندگی نامه‌ی راویان حدیث را به صورت قابل ستایش و تحسین آمیز و با در نظر گرفتن منابع متعدّد رجال شناسی، جست و جو و کند و کاو نموده و در این زمینه، از هیچ تلاش و کوششی دریغ نورزیده است. و از آنجا که وی، نسبت به بنده‌ی ناچیز، حُسن ظنّ دارد و نسبت به من، خوش‌بین است، از من خواست تا بدو اجازه‌ی روایت حدیث را بدهم؛ من نیز او را در خور این درخواست یافتیم و دانستم که وی، صلاحیت و لیاقت و قابلیت و شایستگی به دوش کشیدن این مهم را دارا می‌باشد؛ از این رو، بدو اجازه‌ی روایت چیزهایی را دادم که

۱- اسامی راویان امام اعظم و اسامی علماء و صاحب نظران احناف در کتاب «الجامع الصحیح» امام بخاری.

خود، از اساتیدم، اجازه‌ی روایت آن‌ها را گرفته بودم؛ از قبیل روایت «جوامع»، «شُئْن»، «مسانید»، کتاب‌های حدیث، فقه و غیره.

و برخی از این بزرگان عرصه‌ی علم و دانش که از آن‌ها اجازه‌ی روایت کتاب‌های حدیث و فقه را کسب کرده‌ام و آن را فراچنگ آورده‌ام، عبارتند از:

شیخ ما، محدّث عصر، شیخ حبیب الرحمن اعظمی رحمته؛ محدّث بی‌چون و چرای شبه قاره‌ی هند، شیخ بزرگوار، محمد مالک کاندهلوی لاهوری رحمته؛ شیخ دانشمند، بدیع الدین شاه راشدی مکی رحمته؛ و علامه، شیخ عبدالفتاح ابوغده حلبی رحمته.

و در پایان، شیخ محمد مفیض الرحمن را سفارش می‌کنم تا من و اساتید مرا، از دعا‌های خیر خویش فراموش نکند و برای ما از بارگاه الهی، آرزوهای نیک نماید.

و ختم دعا و گفتارمان این است: شکر و سپاس، پروردگار جهانیان را سزااست (که ایمان را نصیب ما کرد و از ما خشنود گردید).

نیازمندترین بندگان خدا:

ابومحمد، بشار بن عواد بن معروف بغدادی اعظمی

ذی الحجة ۱۴۲۲ هـ. ق

تقریظ به قلم

جناب استاد، دانشمند ارجمند و محدّث بزرگ، دکتر محمد عبدالحلیم نعمانی (حفظه الله تعالی)؛ رئیس بخش تخصّص در علوم حدیث، در «جامعة العلوم الاسلامیة، علامه بنوری»، تاؤن کراچی پاکستان.

به نام خداوند بخشاینده‌ی مهربان

حمد و ستایش، از آنِ خداست و درود و سلام بر پیامبر خدا، حضرت محمد ﷺ و بر جملگی آل و یارانش باد؛ امّا بعد؛

شاگردم، عالم وارسته، محمد مفیض الرحمن، پسر احمد حسین بنگلادشی، دوران تحصیل و آموزشی خویش را در «دارالعلوم دیوبند» هندوستان، به پایان رساند؛ سپس به پاکستان آمد و به جرگه‌ی دانش پژوهان و شیفتگان علم و دانش و تشنگان حکمت و فرزانی «جامعة العلوم الاسلامیة علامه بنوری»، تاؤن کراچی، ملحق شد و تخصّص در فقه اسلامی را کامل کرد؛ آنگاه به بخش تخصّص در علوم حدیث پیوست و در این راستا، از هیچ تلاش و کوششی دریغ نورزید؛ و خود نیز، پیوسته شاهد تلاش و کوشش، تحقیق و پژوهش، مطالعه و بررسی، واری و موشکافی و کند و کاو مسائل علمی وی بوده‌ام و دیده‌ام که وی چه عشق و علاقه و توجّه و عنایتی به بحث و کاوش، تحقیق و پژوهش، مطالعه و بررسی و جست و جو و مراجعه به کتاب‌های علمی دارد؛ و به راستی، او حداکثر تلاش خویش را به عمل آورده و تمام توانش را به کار گرفته و تمام سعی خود را به کار برده تا اوقات خویش را در راستای بحث و بررسی کتاب‌های مهم و کلیدی و محوری و بنیادین علمی و زیاد نمودن و افزایش دادن علم و دانش خویش - در هر فرصت ممکن - صرف نماید؛ و این در حالی است که وی، در بحبوحه‌ی سنّ جوانی قرار دارد و عمر او از بیست و دو سال، فراتر نرفته است.

و در اینجا، من، نیازی به اظهار نظر در مورد این کار پژوهشی نمی‌بینم؛ زیرا که جناب استاد، دانشمند والامقام و صاحب نظر ارجمند و محقّق بزرگوار، دکتر محمد بشّار

عواد اعظمی بر کتاب شیخ محمد مفیض الرحمن با عنوان «احادیث تلامیذ الامام الاعظم واحادیث العلماء الاحناف فی الجامع الصحیح للامام البخاری رحمته» تقریظ نوشته است؛ از این رو، بعد از تقریظ ایشان، این کتاب، نیازی به اظهار نظر افرادی چون من ندارد. با وجود این، از خداوند بلند مرتبه خواهانم تا شیخ محمد مفیض الرحمن را بدان چیزی توفیق دهد و رهنمون سازد که آن را دوست می‌دارد و مورد رضا و خشنودی وی است؛ و همچنین از ایزد متّان خواستارم تا مسلمانان را به ذریعه‌ی (علم و دانش و حکمت و فرزاندگی و خدمات و مساعی) او نفع و سود برساند و او را به اوج کمال و بالاترین نقطه‌ی ترقّی و تعالی و رشد و تکامل علمی و معنوی برساند. آمین.

محمد عبدالحلیم نعمانی؛

خادم بخش تخصّص در علوم حدیث دانشگاه

«جامعة العلوم الاسلامیة، علامة بنوری» تائون کراچی؛

۱۴۲۳/۱۲/۲۲ هـ. ق

پیشگفتار مترجم

سپاس و آفرین، ایزد جهان آفرین راست؛ آن که اختران رخشان به پرتو روشنی و پاکی او تابنده‌اند و چرخ گردان به خواست و فرمان او پاینده؛ آفریننده‌ای که پرستیدنِ اوست سزاوار. دهنده‌ای که خواستن جز از او نیست خوشگوار؛ هست کننده از نیستی؛ نیست کننده پس از هستی؛ ارجمند گرداننده‌ی بندگان از خواری؛ در پای افکننده‌ی گردن‌کشان از سروری؛ پادشاهی او راست زینده؛ خدایی، او راست درخورنده؛ بلندی و برتری از درگاه او جوی و بس؛ هر آن که از روی نادانی نه او را گزید، گزند او ناچار بدو رسید؛ هستی هر چه نام هستی دارد، بدوست.

جهان را بلندی و پستی تویی ندانم چهای، هر چه هستی تویی و درود بر پیمبر بازپسین؛ پیشرو پیمبران پیشین؛ گمراهان را راه نماینده؛ جهانیان را به نیک و بد آگاهاننده؛ به همه زبانی نام او ستوده و گوش پند نیوشان آواز او شنونده.

و همچنین درود و سلام بر یاران گزیده و خویشان پسندیده‌ی او باد. تا باد و آب و آتش و خاک در آفرینش بر کار است و گل بر شاخسار هم بستر خار.^۱ در شروع، مترجم، توجه خوانندگان محترم را به چند نکته‌ی مهم و اساسی جلب می‌کند:

(۱)

توضیحی درباره‌ی اصحاب حدیث و اصحاب رأی:

علامه مفتی محمد تقی عثمانی (حفظه الله تعالی) درباره‌ی اصحاب حدیث و اصحاب رأی می‌گوید:^۲

۱- قطعه‌ای زیبا از عطا ملک جوینی (۶۲۳-۶۸۱ ه. ق)

۲- نگا: مقدمه‌ای بر سیر تاریخی تدوین علم حدیث؛ محمد تقی عثمانی، ترجمه عبدالحمید بزرگ‌زاده، تهران، احسان، ۱۳۸۸ صص ۱۳۳-۱۶۰.

در عصر متقدمان، اصطلاحات فوق، برای دو طبقه‌ی [بزرگ] از عالمان به کار می‌رفت. یک طبقه را «اصحاب حدیث» و طبقه‌ی دیگر را «اصحاب رأی» می‌گفتند. عده‌ای از معاندان اختلاف یاد شده را دستاویز قرار داده و به این شایعه دامن زدند که اصحاب حدیث، فقط از حدیث پیروی می‌نمایند و قیاس و رأی را حجت نمی‌دانند. و اصحاب رأی، فقط از قیاس و رأی متابعت نموده و حدیث را ترک می‌کنند. برخی از مستشرقان معاصر نیز، این اندیشه‌ی واهی را مشهور ساخته‌اند. در حالی که این سخن کاملاً خلاف واقع است و طبقات یاد شده در اصول و مبانی هیچ اختلاف بنیادی و معتنابه‌یی ندارند. نه اصحاب حدیث، منکر قیاس و رأی‌اند و نه اصحاب رأی، منکر اهمّیت حدیث، بلکه طبقات یاد شده بر این امر اتفاق نظر دارند که نصوص بر قیاس و رأی مقدّم است و فقط در موضع [یا مواضعی] که نصوص نباشد از قیاس و رأی سخن می‌رود.

اکنون این پرسش مطرح می‌شود که اگر طبقات فوق هیچ تفاوت اصولی ندارند پس به چه علت به دو اصطلاح مجزّا از هم یاد می‌شوند؟ جواب سؤال فوق اینست که در زمان ابتدایی، کاربرد اصطلاحات یاد شده فقط تا این حدود بود که عالمانی را که با حدیث سروکار داشتند «اصحاب حدیث» می‌گفتند و عالمانی را که با فقه [و استنباط احکام و تدوین مسائل فقهی] سروکار داشتند «اصحاب رأی»؛ گویا تا آن موقع طبقات فوق، دو فرقه و یا دو مکتب فکری نبودند بلکه دو گروه بودند که در دو شعبه‌ی جداگانه از شعبه‌های علوم دینی اشتغال داشتند - [محدّثان و فقیهان]

محدّثان را بدین جهت «اصحاب حدیث» می‌خواندند که آنان مشغله‌ی اصلی خویش را حفظ حدیث و روایت آن قرار داده بودند. اینان تمام انرژی و نیروی فکری و فیزیکی خود را در این راه صرف می‌کردند. و توجه‌شان به طرف استنباط احکام بسیار اندک و ناچیز بود.

فقیهان را نیز بدین سبب «اصحاب رأی» می‌نامیدند که آنان وجه‌ی اصلی همت و تلاش خویش را متوجّه استنباط احکام [و استخراج معانی و مفاهیم حدیث] ساخته بودند. و به جای تألیف کتاب‌های حدیث و نشر و اشاعه‌ی احادیث، به استنباط احکام از احادیث و نشر و اشاعه‌ی آن‌ها همت می‌گماشتند. و چون این طبقه از عالمان بنا بر طبیعت و نوع کارشان [که استنباط و استخراج احکام و معانی از احادیث بود] به